

11. The National Curriculum 5–16. – London, 1987.
12. McCollum K. Colleges urged to use to pronome “lifelonf learning” / K. McCollum // The chronical of higher education, 1999. – September 24. V. XLVI. – № 5. – P. 39.
13. Peter Jarvis. Global Trends in Lifelong Learning and the Response of universities / Peter Jarvis // Comparative Education. – 1999. – V. 35. – № 2. – June. – P. 249–259.
14. Richard Swindell. U3A in Australia and New Zeland: Societys S-4 million bonanza / Richard Swindell // Comparative Education. – 1999. – V. 35. – № 2. – June. – P. 235–249.
15. Leadership Skills You Never Outgowsow. Leadership Project. Book III University of Illinows, Urbana, 1987. – 131 p.
16. The President’s Message on Education // School Life. – 1963.
17. Shirley Walters. New challenges and Opportunites for Lifelong Learning in South Africa / Shirley Walters // Comparative Education. – 1999. – V. 35. – № 2. – June. – P. 217–225.
18. Golnar Mehran. Lifelong Learning: new opportunites for women in Muclin country (Iran) / Golnar Mehran // Comparative Education. – 1999. – V. 35. – № 2. – June. – P. 201.
19. Dumazedier J. L’education permanente / J. Dumazedier // Convergenle. – Toronto, 1970. – V. III. – № 1.
20. Bollag B. In Europe, workerks and proffessional head back to the classroom / B. Bollag // The chronicle of hingers education. – N. Y., 1999. – September 3. – V. XLVI. – № 2. – P. 87–88.

ТИМЧЕНКО-МІХАЙЛІДІ Н.С., ПУГАЧ В.Б.

ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ САМОРОЗВИТКУ, САМОРЕАЛІЗАЦІЇ Й САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО МИТНИКА В РІЗНОВИДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Докорінні перетворення в нашому суспільстві зумовили глибокі зміни в системі освіти, викликавши зміну освітніх парадигм, пошук нових цільових і стратегічних настанов, розробку сучасних педагогічних технологій для реалізації інноваційних ідей, упровадження нових методів навчання. В умовах підвищення вимог до професіоналізму й особистості митника особливої значущості набула проблема модернізації комунікативної професійної підготовки майбутніх митників, бо саме під час комунікації здійснюється самовираження особистості майбутнього митника як професіонала, розв’язується низка питань різного характеру, відбувається обмін інформацією та визначаються шляхи взаємодії.

Значну увагу у процесі професійної підготовки студентів ВНЗ науковці приділяють застосуванню різноманітних вправ. Основою для цього є дослідження А.П. Гройсмана, А.А. Кидрона, В.Г. Прянікова, М.Ю. Шейніса та ін. Вправи широко відображені в психолого-педагогічній літературі (О.О. Григор’єв, Б.М. Мастеров, Ю.В. Пахомов, В.А. Кан-Калік, Г.А. Ковальов, Л.О. Савенкова, Ф.М. Рахматулліна, А.Т. Курбанова) та в працях з театральної педагогіки (В.Ц. Абрамян, Б.Є. Захарова, М.О. Кнебель, К.С. Станіславський).

Незважаючи на значний інтерес дослідників до проблеми комунікації, питання про використання вправ з метою комунікативної підготовки майбутнього митника потребують поглибленого вивчення.

Мета статті – на підставі аналізу наукових підходів розкрити власний досвід використання вправ у структурі комунікативної підготовки майбутніх митників як засобу їх саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення.

Вправи – цілеспрямоване, багаторазове повторення студентами певних дій та операцій (розумових, практичних) для формування навичок і вмій [2, с. 287]. У процесі виконання вправ відбувається з’ясування змісту дії, її закріплення, узагальнення. Це положення було зафіксоване ще С.Л. Рубінштейном: “Вправи... послуговуються не тільки зміцненню знань, а й повнішому та глибшому усвідомленню їх... Застосування правила або принципу приводить до його

розвитку, зміни, збагачення. Вправа, призначена для вироблення автоматичних умінь, може разом з тим підвищувати свідомість виконання дій; послуговуючись закріпленню знань, збагачує та поглиблює ці знання” (цит. за [7, с. 78]).

Результатом виконання вправ стають навички та звички. Цей процес потребує самоконтролю, оцінювання й уточнення кожної повторюваної дії. Багатозовість виконання вправ формує певні нормативи правильності дій, у подальшому – точності, а потім – швидкості. Засвоєння дії до рівня правильності засвідчує наявність уміння, а точність і швидкість – сформованість навички.

На підставі аналізу здобутків науковців щодо ефективності використання вправ у процесі професійної підготовки фахівців доходимо висновку, що цей метод навчання “запускає” внутрішні механізми саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення особистості майбутнього митника в різновидах професійної комунікації, надає можливість студентові відчувати задоволення від усвідомлення власного зростання й розвитку.

Власне розуміння цієї проблеми запропонував О.О. Леонтьєв. Він виділив вправи на розвиток умінь докомунікативного орієнтування, встановлення контакту та організації спілкування [6, с. 39–43]. Наведемо деякі з них, які, на нашу думку, виявилися найефективнішими.

Комунікативні вправи – відтворюють реальний процес комунікації, серед яких виділено:

- тренувальні вправи (наприклад, заповнити пропуски в реченні, навести приклад речення за поданим зразком, закінчити речення тощо. Завдання характеризуються високим ступенем “вимушеності”, передбачають наявність зразка, за яким курсант продукує вислів. Згодом це вже групова участь у доборі необхідних мовних одиниць, одночасне виконання завдання в мікрогрупах і перевірка “підсумків” спілкування);

- елементарно комбіновані вправи (скласти професійно спрямований діалог за поданою структурою, провести діалог з використанням підстановлювальної таблиці тощо);

- комбіновані вправи (провести професійно спрямований діалог відповідно до окресленої ситуації, скласти коротке висловлювання з використанням певної групи слів тощо);

- творчі вправи (провести діалог на вільну тему, особисто вибравши й обґрунтувавши необхідні мовні засоби; скласти розповідь на будь-яку виховну тему, обґрунтувавши вибір вербальних та невербальних засобів тощо. Забезпечують вільне експериментування з навчальним матеріалом, виявлення ініціативи, власних творчих здібностей тощо).

Значне місце відведено ситуаційним вправам, що забезпечують створення суб’єкт-суб’єктних відносин між викладачем і курсантом. В основі – зображення реальної професійної події, в якій необхідно проаналізувати дії героїв або прийняти необхідне рішення (залежно від мети). Курсанти отримують можливість взяти безпосередню участь у розв’язанні проблем, з якими вони зіткнуться у професійній діяльності, розвинути мислення, мовні навички, здатність рефлексії та саморегуляції емоційних станів. Проведення ситуаційних вправ передбачає як взаємодію курсантів між собою, так і взаємодію з викладачем. Акцентуємо на доцільності ситуаційних вправ на прийняття рішення, оскільки вони спонукають курсантів поглянути на дилему ізсередини, з позиції особи, яка приймає рішення, а не тіль-

ки виступати в ролі судді чи критикувати інших; істотно допомагають курсантам досягти високого рівня навчальних результатів (критичне мислення, навички вирішення проблем і прийняття зважених рішень); слугують потужним педагогічним засобом у формуванні в них комунікативних умінь і навичок.

Доцільним є широке використання спеціальних комплексів (при підборі вправ до таких комплексів використовувалися матеріали з робіт [1; 3; 4; 5]) психотехнічних вправ, націлених на комунікативний розвиток майбутніх митників. Так, один з комплексів вправ мав за мету розвиток в учасників експериментального навчання рефлексії та емпатії, уміння подумки поставити себе на місце іншої людини, “думати за неї”, “вжитися” в її психоемоційний стан, співпереживати їй. Ось приклади таких вправ:

Вправа 1. Учасники сідають колом. За командою ведучого кожен вказує на когось, з ким він хотів би виконувати певне доручення. Завдання полягає в тому, щоб домогтися вибору, при якому вся група розбилася б на пари, в яких партнери взаємно обрали один одного.

Треба мати на увазі, що це психологічно не зовсім приємна вправа, оскільки знову й знову утворюються не пари, а “багатокутники”, а деяких учасників так ніхто і не обирає. Часто потрібно досить багато спроб, поки партнери, нарешті, “знайдуть” один одного.

Вправа 2. Учасники розподіляються парами й сідають обличчям один до одного. Завдання одного з партнерів полягає в тому, щоб зосередитися на якомусь образі та спробувати “подумки передати” його напарнику. Відповідно той прагне зрозуміти, на чому ж зосереджена увага його колеги. Потім учасники обмінюються завданнями.

Вправу можна модифікувати, і тоді один і той самий образ “транслює” виконавцю вся група.

Вправа 3. Виконавці намагаються мімічно продемонструвати різні емоційні стани (гнів, радість, здивування, страх тощо), контролюючи себе за допомогою дзеркала. Звертається увага на ту обставину, що в роботі беруть участь усі групи м’язів (лоба, повік, очей, губ, щелеп тощо).

Під час виконання вправи учасники намагаються знайти нові, несподівані, незвичні вирази обличчя та мімічні рухи, які б виражали ті чи інші психоемоційні стани. Звертається увага на взаємозв’язок переживання людиною тих чи інших психоемоційних станів і їх зовнішніх проявів.

Інша серія вправ мала за мету розширення особистісної самосвідомості учасників, поглиблення рівня прийняття ними власної особистості, розвиток у них позитивної Я-концепції, утвердження права кожної особи на самоповагу та повагу з боку інших. Наведемо приклади таких вправ:

Вправа 1. Виконавців знайомлять з інструкцією такого змісту: “Уявіть собі, що Ви стали світилом, на різній віддалі від якого знаходяться планети (інші виконавці). Ті, притягання кого Ви відчуваєте сильніше, займуть, природно, місця ближчі до Вас. Ті, хто притягується на так сильно, розмістяться далі, або взагалі “відірвуться” від Вас. Закрийте очі. Зосередьтесь... Тепер відкрийте очі. Повільно повертайтеся навколо осі. Кожному, хто перебуває біля Вас, повідомте, куди йому треба переміститися. Поки інші виконавці не відійдуть на відстань, яка відповідає Вашим відчуттям, керуйте їх рухами: “Ще... Ще... Досить!.. Стій!..”. Ті, кому Ви так і не сказали “Стій!”, узагалі залишають ігрове поле.”

Після цього одному з виконавців пропонуємо зайняти місце посеред приміщення, решта тісно скупчується навколо нього. Вправа розпочинається.

Для формування в курсантів умінь установлювати контакт, орієнтуватися в ситуаціях спілкування доцільним є застосування таких вправ:

1. “Зіпсований телефон”. П’ять учасників, що вийшли з кабінету, заходять по черзі. Першому з них зачитується невеликий текст чи показується репродукція картини. Він повинен відтворити почуте чи побачене іншому учаснику, а той наступному і т. д. Останній учасник передає інформацію всій групі. Після закінчення виконання вправи курсанти, що залишилися в групі, аналізують вербальні й невербальні засоби комунікації учасників вправи.

2. “Нахаба”. Курсанти розбиваються по парах. У кожній парі той, хто сидить ліворуч, “сумлінно чекає в черзі”. “Нахаба” знаходиться праворуч. Необхідно відреагувати на його вчинки.

Для навчання аргументовано, в чіткій і стислій формі формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання, доцільно використовувати вправу “Прес”. Вона ефективна у випадках, коли виникають суперечливі думки з певної проблеми та потрібно зайняти й аргументувати чітко визначену позицію щодо професійної проблеми, яка обговорюється.

Для розвитку толерантності в курсантів, вміння всебічно оцінювати ситуацію, з повагою ставитися до співрозмовника можна використати вправу “Альтернатива”. Під час виконання вправи курсанти працюють парами. Пропонується ситуація, яка не має однозначно правильного варіанта вирішення. Члени пари організують дискусію, під час якої відстоюють протилежні погляди на її вирішення. Через декілька хвилин вони “змінюють” свої погляди та “переходять” на позицію свого партнера.

Для розвитку в курсантів умінь слухати співрозмовника викладачу варто познайомити майбутніх митників з деякими прийомами слухання: надання співрозмовнику можливості сказати все, що він хоче; підкреслення значущості думки партнера; виявлення інтересу до проблем партнера; підкреслення солідарності з партнером; роз’яснювальні відповіді: “Спробуйте уточнити думку співрозмовника за допомогою роз’яснювальних відповідей”; перефразовування: “Дайте знати співрозмовнику, що Ви його розумієте, використовуючи у відповідях основні моменти його повідомлення”.

Вирішення поставлених завдань можливе через групові й індивідуальні форми навчання. Під час групової форми всі курсанти працюють над одними й тими самими елементами. Для індивідуальної роботи використовуються варіативні завдання для окремих студентів, побудовані за принципом відповідності об’єктивних умов формування того чи іншого елемента невербальної поведінки суб’єктивним можливостям цього курсанта.

На першому етапі всі курсанти виконують вправи одночасно, не бачачи один одного.

На другому етапі виконуються вправи на індивідуальну передачу інформації: кожен курсант отримує завдання на картці, зміст якого аудиторії невідомий.

Висновки. Таким чином, аналіз психолого-педагогічних щодо значення й особливостей використання вправ з метою комунікативної підготовки майбутніх митників, власний досвід дав змогу дійти висновку щодо доцільності використання вправ у структурі комунікативної підготовки майбутніх митників як засобу їх саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення.

Література

1. Большаков В.Ю. Психотренинг. Социодинамика, игры, упражнения / В.Ю. Большаков. – СПб., 1994. – 316 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.
3. Гиппиус С.В. Гимнастика чувств. Тренинг творческой психотехники / С.В. Гиппиус. – М. : Искусство, 1967. – 250 с.
4. Захаров В.П. Социально-психологический тренинг / В.П. Захаров, Н.Ю. Хрящева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 55 с.
5. Книппер Д. Клинические ролевые игры и психодрама / Д. Книппер. – М. : Класс, 1993. – 224 с.
6. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 47 с.
7. Станиславский К.С. Работа актера над собой / К.С. Станиславский. – М. : Искусство, 1989. – 511 с.

ТИЩЕНКО О.І.

ФЕНОМЕН КЕРІВНИЦТВА ТА ЛІДЕРСТВА В СИСТЕМІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність керівника треба розглядати, насамперед, у рамках формальної організації. Керівник призначений формально ззовні. Лідер висувається “знизу”. Керівництво – це сукупність процесів взаємодії між керівником і підлеглим, діяльність, спрямована на спонукання співробітників до досягнення поставленої мети шляхом впливу на індивідуальну й колективну свідомість.

Ефективність управлінської діяльності керівника залежить від його здібностей, від його досвіду і від якостей особистості. Цю проблему досліджували Р.К. Серьожникова, Н.Д. Пархоменко, Л.С. Яковицька та ін.

Мета статті – розглянути здібності та психологічні якості особистості, властиві сильним керівникам.

Загальна здатність до управлінської діяльності допускає такі управлінські вміння:

– уміння вирішувати “нестандартні” управлінські проблеми (управлінські проблеми – це проблеми, що не мають готових рецептів, пов’язані з конкретними, іноді конфліктними ситуаціями). Цими вміннями володіє керівник, якому властиві такі особистісні психологічні якості, як: гнучкість, самовпевненість, оригінальність мислення, оптимальне поєднання ризикованості й відповідальності в характері;

– уміння мислити масштабно. Ця здатність визначається тим, над якими проблемами керівник працює і якими категоріями відповідно до своєї посади мислить. Ступінь легкості й ефективності перебудови колишнього масштабу мислення говорить про здатність особистості до управлінської діяльності. Масштабність мислення тісно пов’язана з такими якостями особистості: емоційна стабільність, свобода від шаблонів, володіння високим творчим потенціалом;

– уміння забезпечити позитивну самоорганізацію управлінської системи. Керівнику надано право вирішувати питання підбору й розміщення кадрів у своєму підрозділі. Ефективність цих рішень безпосередньо залежить від таких якостей особистості: реалістичність у судженнях, інтуїція, передбачення наслідків рішення. Уміння поліпшити функціональне розміщення кадрів. Сильний керівник уміє правильно оцінити ефективність діяльності підлеглих, для чого необхідні особистісні якості: комунікабельність (уміння спілкуватися, взаємодіяти, переконувати, впливати), практичність, передбачення розвитку подій.

Ключем до ефективного керівництва є ще й підтримка співробітників.